

Orsi Morphology in Timcheh of Tabriz Bazaar

Azita Belali Oskui^{1*} & Zahra Afsharian²

1. Associate Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran
2. Master of Science in Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran

Article Info

Original Article

Received: 2020/12/16;

Accepted: 2021/04/06;

Published Online: 2021/07/25

 10.30699/athar.41.4.416

Use your device to scan
and read the article online

Corresponding Author

Azita Belali Oskui

Associate Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz University of Islamic Arts, Tabriz, Iran

Email:

a.oskoyi@tabriziau.ac.ir

ABSTRACT

The Orsis, these memorable openings from the Safavid to the Qajar Period, are a collection of various traditional arts, each of which has a very long history in the history of Iranian architecture. Orsis, Iranian handmade art, can be seen everywhere in Iran and have their own unique characteristics in each region. Orsi has been used in various places, including houses, palaces, husseiniyahs, mosques and bazaars. Tabriz Bazaar, as one of the oldest and most important bazaars in Iran, has many Orsis, which are different from other examined Orsis in terms of function, appearance and size. This study has tried to answer the following questions: What are the position and location of Orsis, their structural features and characteristics in the Timchehs of Tabriz Bazaar? What is the common factor of the Orsis in terms of structure in the Timchehs of Tabriz Bazaar? The present study aims to investigate Orsis, in terms of morphology, age, position and importance, function, general shape, design and role, as well as materials, size and measurement system in the timches of Tabriz Bazaar using descriptive-analytical method and library resources and field surveys and interviews with the old traders of the Bazaar. Due to the nature of the issue, the research is of a fundamental type and has been carried out by descriptive-analytical method based on library information and observation and review of the sources available in the bazaar Timchehs. According to the research in the field of morphology of bazar Orsis, it is estimated that the Orsis in the studied Timchehs were made in the Qajar period as less complication was observed in terms of color and pattern in the Orsis; this was one of the characteristics of the Qajar period. The Orsis are located on the first floor and can be accessed from inside the ground floor room, which is now closed, making it easy to access and handle. In some cases, we see the replacement of Orsis by modern openings. In these architectural elements, glass and metal wood have been used, and the Orsis that we have seen so far have been made in different sizes, and the design and module used in them have been simple and geometric.

Bazaar Orsis are different from Orsis in other locations in terms of use, design, color and dimensions, and they differ in terms of body size, inscription shape, surface design geometry and number of lintels at the level of bazaar timches.

Keywords: Tabriz Bazaar, Timcheh, Wooden orsi, morphology

Copyright © 2021. This open-access journal is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

How to Cite This Article:

Belali Oskui, A., & Afsharian, Z. (2021). Orsi Morphology in Timcheh of Tabriz Bazaar. *Athar*, 41(4), 416-434. Retrieved from <http://athar.richt.ir/article-2-571-en.html>

مقاله پژوهشی

ریخت‌شناسی اُرسی در تیمچه‌های بازار تبریز

آزیتا بلالی اسکویی^{۱*}، زهرا افشاریان^۲

۱. دانشیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

۲. کارشناسی ارشد، معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

خلاصه

اطلاعات مقاله

اُرسی‌ها، بازشوه‌های به‌یادگارمانده از دوران صفوی تا قاجار، مجموعه‌ای از هنرهای سنتی متنوعی هستند که به‌عنوان عنصری شاخص در بناها استفاده شده و علاوه بر تأمین نور، به زیبایی فضاهای داخلی و خارجی بنا افزوده است. بازار تبریز یکی از قدیمی‌ترین و اصلی‌ترین بازارهای ایران است و اُرسی‌های زیادی را در خود جای داده که از لحاظ کارکرد و ظاهر و اندازه از سایر اُرسی‌های بررسی شده تا به امروز متمایز است. این پژوهش درصدد پاسخ به این پرسش‌هاست: ۱. جایگاه و موقعیت مکانی اُرسی و ویژگی‌ها و شاخصه‌های ساختاری آن‌ها در تیمچه‌های بازار تبریز کدام‌اند؟ ۲. وجه اشتراک اُرسی‌ها از نظر ساختار در تیمچه‌ها کدام‌اند؟ پژوهش حاضر با روش توصیفی تحلیلی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای و بازدیدهای میدانی و مصاحبه با کسبه قدیمی بازار به ریخت‌شناسی اُرسی‌ها، بررسی قدمت، موقعیت و اهمیت آن‌ها، بررسی کاربری، شکل کلی، طرح و نقش، مواد و مصالح و نظام اندازه و پیمون در تیمچه‌های بازار تبریز می‌پردازد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که با وجود اهمیت رنگ و نقش‌ونگار در دوره قاجار، اُرسی‌ها در تیمچه‌های بازار طرحی ساده‌تر داشتند و رنگ کمتری در آن‌ها مشهود بوده که در اغلب موارد نیز عدم دسترسی آسان و رسیدگی به اُرسی‌ها موجب از بین رفتن آن‌ها شده است و در پاره‌ای موارد، مالکان اُرسی‌ها را با بازشوه‌های جدید جایگزین کرده یا در چهارچوب اُرسی سابق بازشو جدید قرار داده‌اند. اُرسی‌های بازار از لحاظ کاربری، طرح، رنگ و ابعاد با اُرسی در موقعیت‌های مکانی دیگر متفاوت بوده و از نظر اندازه بدنه، شکل کتیبه، هندسه طرح رویه و تعداد لنگه‌ها در سطح تیمچه‌های بازار دارای تمایزاتی هستند.

کلیدواژه‌ها: بازار تبریز، تیمچه، اُرسی چوبی، ریخت‌شناسی.

دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۲۶

پذیرش: ۱۴۰۰/۰۱/۱۷

انتشار آنلاین: ۱۴۰۰/۰۵/۰۳

نویسنده مسئول:

آزیتا بلالی اسکویی

دانشیار، دانشکده معماری و شهرسازی،
دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

پست الکترونیک:

a.oskoyi@tabriziau.ac.ir

حق کپی‌رایت انتشار: این نشریه دارای دسترسی باز، تحت قوانین گواهی‌نامه بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر می‌شود که اجازه اشتراک (تکثیر و بازآرایی محتوا به هر شکل) و انطباق (باز ترکیب، تغییر شکل و بازسازی بر اساس محتوا) را می‌دهد.

بلالی اسکویی آزیتا، افشاریان زهرا (۱۳۹۹). ریخت‌شناسی اُرسی در تیمچه‌های بازار تبریز. فصلنامه علمی اثر، ۴۱(۴)، ۴۱۶-۴۳۴.

مقدمه

پنجره‌ها مرسوم نبوده و در سفرنامه‌های موجود چون سفرنامه شاردن و تاورنیه به استفاده از شیشه‌های رنگی و ترکیب آن‌ها با چوب جهت ساخت در اشاره شده است. در نهایت براساس شواهد و اسناد موجود، تاریخ حضور این پنجره‌ها در ایران به دوره صفوی باز می‌گردد و استمرار و پیشرفت آن در دوره‌های قاجار و پهلوی صورت گرفته است (Falahi & Nezad Ebrahimi, 2018).

بازار در کشورهای اسلامی فقط جایگاه اقتصادی ندارد و این را می‌توان از ظهور مؤلفه‌های مختلف اصلی شهری در بازارها (مانند مسجد، مدرسه، مخزن و حرم) استنباط کرد. هر شهر شاخص‌های خاص خود را دارد که در شکل‌گیری شهر تأثیر داشته است. بازار به‌عنوان مهم‌ترین و مؤثرترین بخش شهرهای اسلامی، همواره شاخص اصلی توسعه مراکز شهری ایران بوده است (Nezad Ebrahimi, Pour, Rahimian & Sahraei Loran, 2013). بازارهای ایرانی با ویژگی منحصر به فرد خود به‌عنوان یکی از بناها و فضاهای تاریخی در سراسر دنیا شناخته شده و بازار تبریز همواره یکی از نشانه‌های وسعت و اهمیت و بزرگی شهر تبریز بوده است. با توجه به موقعیت جغرافیایی، تبریز در مسیر جاده ابریشم و راه‌های تجاری از شرق تا غرب و از شمال تا جنوب و از چین تا اروپا و از مصر به روسیه قرار داشته است. همچنین، موقعیت ممتاز و جایگاه ویژه این شهر در جلگه سرسبز و آباد تبریز در کنار دریاچه ارومیه، تبریز را همواره مرکزی بزرگ و آباد برای مبادله ساخته است. بی‌دلیل نیست که هر جا در تاریخ سخن از تبریز می‌رود، توصیف مفصل و جامعی نیز از بازار آن داده می‌شود (Lestering, 1958).

براساس اسناد مکتوبی که در آن‌ها به بازار تبریز اشاره شده، تبریز از قرن چهارم به بعد به‌عنوان مرکز بازرگانی مهم دنیا بوده و شغل مهم ساکنان آن را تجارت تشکیل می‌داده است (Najafi, & Golchin, 2004). سیاحان بسیاری به اهمیت این بازار اشاره داشته‌اند؛ از جمله ابن بطوطه که بازارهای تبریز را پر از کالا و آباد و بهترین بازارهای دنیا معرفی کرده و نوشته است: «... به شهر تبریز وارد شدیم و

از گذشته تا به امروز، اُرسی جزء ارکان جدایی‌ناپذیر و بارز معماری ایران بوده و به‌طور گسترده در ساختمان‌های ایرانی دیده می‌شود. اُرسی‌ها پنجره‌های رو به نور بودند که علاوه بر زیبایی، خاصیت کارکردی ویژه‌ای از جمله دوجداره بودن اُرسی‌ها، کنترل نور و تابش خورشید، دور کردن حشرات، ایجاد دید و منظر وسیع و مناسب، محرمیت و محدود کردن دید به داخل فضا را داشته‌اند. آن‌ها با طرح‌های متنوع هندسی یا اسلیمی یا ترکیبی از هر دو و در اندازه‌های متفاوت و با توجه به فضایی که مورد استفاده قرار می‌گرفتند، ساخته و پرداخته شده‌اند. بهره‌گیری از اُرسی‌ها برهه زمانی طولانی را دربر گرفته و در بسیاری از مناطق و شهرهای ایران رایج بوده است. در این میان، از شهر تبریز با توجه به وجود اُرسی‌های زیبا به‌عنوان یکی از مراکز اُرسی‌سازی ایران در دوره قاجار یاد می‌شود (Falahi & Nezad Ebrahimi, 2018). تبریز از شهرهای کهن و مهم ایران در دوره‌های مختلف تاریخی بوده و بازار تاریخی از نشانه‌های کالبدی آن است. بازار بزرگ تبریز همواره یکی از نشانه‌های وسعت و اهمیت و بزرگی شهر تبریز بوده و به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و برترین بازارهای ایران در بافت تاریخی این شهر واقع شده است. این بازار مخزنی از گنجینه‌های تاریخی بوده و اُرسی‌های موجود در بخش‌های مختلف بازار یکی از این گنجینه‌هاست. اُرسی‌ها با ترکیبی زیبا از چوب و شیشه‌های رنگی هستند. در مورد تاریخ پیدایش پنجره‌های اُرسی در ایران نظرات متفاوتی وجود دارد. بعضی‌ها معتقدند که ساخت اُرسی در کشورهای شرقی به‌ویژه در ایران، با ساکن شدن آرامنه در جلگای اصفهان توسط شاه‌عباس صفوی رواج پیدا کرده است؛ چراکه در این دوره، استفاده از شیشه‌های رنگی در پنجره متداول شده و اُرسی با شیشه‌های رنگی در ساخت بناها به کار گرفته می‌شده است. به همین دلیل، تاریخچه پنجره‌های اُرسی را تقریباً به دوره صفوی نسبت می‌دهند (Alipur, 2012). همچنین با توجه به آثار برجای مانده از دوره‌های تاریخی، قبل از عصر صفوی استفاده از شیشه‌های رنگی در ساخت در و

اصلی بازار و تیمچه‌ها به‌عنوان مکان‌های عمومی به‌طور فعال در زندگی شهری ایفای نقش می‌کنند. علاوه‌براین، ظهور مکان‌های اجتماعی کلان و خُرد در بازار تبریز از راسته‌ها تا دالان‌ها و مساجد تا تکیه‌ها یا حتی چاپخانه‌ها به فروشندگان مواد غذایی نشان می‌دهد که تمام اجزای بازار تبریز به‌طور فعال با زندگی اجتماعی مرتبط است (Adelzadeh, 2016).

در بازار تبریز، چندین ساختمان تجاری وجود دارد؛ مانند هزاران دکان، ۲۵ کاروان‌سرا، ۲۰ تیمچه و ۸ بازارچه (خوشه‌بازار). همچنین ۲۸ مسجد، ۳ مقبره، ۶ مدرس و ۲ کتابخانه برای تأمین کارکردهای مذهبی در آن‌ها ساخته شده است (Hanachi & Yadollahi, 2011). علاوه‌براین، بازار دارای ۱۶ راسته و ۱۴ دالان و ۱۴ مسجد و طبق بررسی‌های صورت‌گرفته، ۱۰۳ اُرسی در تیمچه‌هاست.

تیمچه یکی از چندین ساختمان تجاری موجود در بازار است. واژه تیمچه به‌معنی کاروان‌سرا بوده است (Ghobadiani Balkhi, 2016)؛ اما با گذشت زمان به سراهای کوچک پوشیده «تیمچه» گفته می‌شد. درواقع، تیمچه اصطلاحی ایرانی است و به فضای سرپوشیده وسیع با حجره‌های دو یا سه‌طبقه دورتادور آن اطلاق می‌شود. در تبریز، تیمچه به راسته بازار کوتاه و پهن و مسقف گفته می‌شود (Najafi, 2004) (شکل ۱ و ۲). تیمچه‌ها در اطراف بازار محل استقرار واحدهای عمده‌فروشی و اغلب مربوط به یک صنف‌اند؛ درحالی‌که راسته‌ها به خُرده‌فروشی‌ها تعلق دارند. تیمچه‌ها مسقف‌اند و بسته به توانایی اقتصادی سازنده یا صنفی که در آن جای داشته، زیبا و پرتزیین ساخته شده‌اند (Parsi, 1993). اغلب تیمچه‌ها و سراهای سه‌طبقه‌اند: طبقه زیرین مخصوص نگهداری کالا و طبقه اول تجارتخانه و محل کار و طبقه دوم محل بیتوته و استراحت (شکل ۱).

به بازار بزرگی که بازار غازان نامیده می‌شد، رسیدیم و آن بهترین بازارهایی بود که من در همه شهرهای دنیا دیده بودم...» (Ibn Battuta, 1995) مینورسکی نیز در کتاب «تاریخ تبریز» چنین می‌نویسد: «... تبریز یگانه راه مناسب برای مواصلات بین شرق (امتداد: آستارا، اردبیل، تهران، قزوین، میانه و تبریز) و غرب (امتداد: ترابوزان، ارزروم، خوی و تبریز)، شمال (امتداد: تفلیس، ایروان، جلفا، مرنو تبریز) است؛ لذا راه مرصالات بین شمال (ماوراءقفقاز و قراچه‌داغ) و جنوب (مراغه و کردستان) باید از تبریز بگذرد.» (Minorski, 1958) تاورینه نیز در دوران صفوی از ایران دیدن کرده و در سفرنامه خود درباره بازار تبریز این‌چنین می‌گوید: «شهر تبریز به‌واسطه تجارت بزرگ یکی از معروف‌ترین شهرهای آسیاست و با عثمانی، اعراب، گرجی‌ها، منگولی‌ها، ایران، هندوستان، دولت مسکو و تاتارها دائماً تجارت دارد و بازارهای آن که سرپوشیده و همیشه پر است از امتعه نفیسه، برای ارباب صنایع بازارهای علی‌حده مخصوص دارد.» (Tavernier, 2004) شاردن، سیاح فرانسوی که در زمان شاه‌سلیمان صفوی به تبریز آمده است، می‌نویسد: «من کالایی نمی‌شناسم که در این شهر [تبریز] فروشگاه یا انباری نداشته باشد.» (Chardin, 1956)

مجموعه‌بازار تاریخی تبریز نمونه‌ای برجسته از بنایی تاریخی یا مجموعه‌ای فنی و معماری یا منظره است که نشان‌دهنده دوره(های) مهمی در تاریخ بشر است. در این حالت، اساس و ساختار بازار و حل‌وفصل عناصر مختلف در کنارهم که سیستمی پیچیده و مهم ایجاد کرده، قابل‌توجه است (Ahour, 2011). این بازار دارای اجزای مختلفی است که عملکردهای مختلفی را ارائه می‌دهد؛ درحالی‌که هر مؤلفه نقش اقتصادی خاص خود را ایفا می‌کند. همچنین، در زندگی شهری عملکرد اجتماعی دارد و دکان‌ها به‌عنوان مکان‌های تعاملی، راسته‌ها به‌عنوان شریان‌های اصلی ارتباطی، سراهای به‌عنوان ریه‌های

شکل ۱. مقطع از تیمچه شعرباقان کوچک، سه طبقه (منبع: نگارندگان).

شکل ۲. مقطع از تیمچه حاج شیخ اول، دو طبقه (منبع: نگارندگان).

از جنس چوب یا ترکیب چوب و شیشه بوده و بسته به دوره زمانی و مکان و منطقه مورد استفاده، طرح، نقش، رنگ و اندازه‌های متفاوتی داشته است. در ادامه، عناصر تشکیل دهنده آرسی را که در شکل ۳ نشان داده شده است، برمی‌شماریم.

چهار چوب: بخش اصلی و نگهدارنده سایر قسمت‌های پنجره است که به صورت حاشیه چوبی بوده و چهار طرف لنگه‌های آرسی به شکل عمودی و افقی و گاهی منحنی (در قسمت بالای کتیبه یا لنگه‌ها و درک‌ها) است. چهار چوب در آرسی به تعداد درک‌ها یا لنگه‌ها بستگی داشته و توسط ستون‌های چوبی و عمودی به نام «وادار» به چند قسمت تقسیم می‌شود.

وادار: تیرهای عمودی که چهار چوب را به قسمت‌های مختلف به اندازه درک‌ها تقسیم می‌کند. این تقسیم‌بندی در برخی آرسی‌ها به‌طور مساوی بوده و در برخی دیگر در طرفین آرسی و از عرض کوچک‌تر شده است. لنگه‌های آرسی در بین

آرسی اصطلاحاً به در و پنجره‌هایی گفته می‌شود که معمولاً سرتاسر دیوار اتاق را می‌پوشانند و از سقف تا کف یکپارچه‌اند و باز و بسته شدن آن‌ها به صورت عمودی و بالا و پایین‌روست (Pirnia, 2002). آرسی در تالارهای خانه یا سایر فضاهای معماری کار گذاشته و به حیاط خانه‌ها گشوده می‌شد و بر حسب تعداد همین آرسی‌ها بود که معمولاً تالارها را سهدری، پنج‌دری، هفت‌دری و نه‌دری می‌نامند. آرسی یکی از عناصر مهم ساختمان و تزئینات وابسته به معماری محسوب می‌شود (Zarei, 2013). هر پنجره آرسی علاوه بر شبکه تشکیل دهنده چهار چوب، از دو سطح ثابت و متحرک ساخته شده که سطح ثابت نقش عنصر جداکننده مانند دیوار را نیز ایفا می‌کرد و از سطح متحرک برای مشاهده بهتر منظره فضای باز و تهویه استفاده می‌شد (Shafiepour, 2006). آرسی بازشوهای اصیل ایرانی با شاخصه اصلی گشودگی عمودی (بالا به پایین) در دل دیوار هستند که

یک‌دَرکی، دودَرکی، سه‌دَرکی تا نُه‌دَرکی نام‌گذاری می‌شوند (Amrayi, 2009).

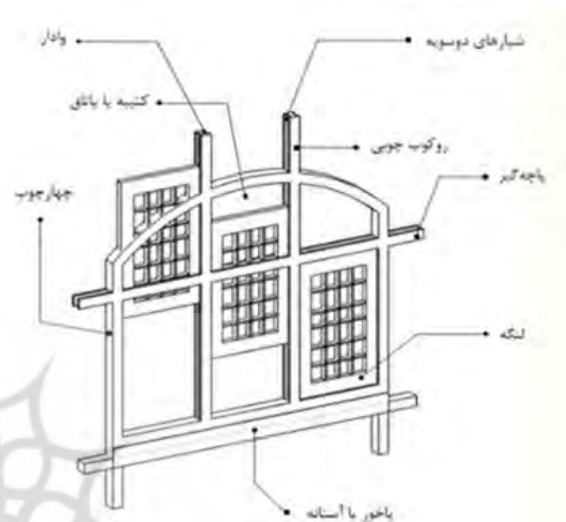
کتیبه یا پاتاق: قسمت عمده و اصلی جهت تزیین و نیز مشکل‌ترین قسمت جهت ساخت پاتاق یا کتیبه است. کتیبه دوجداره بوده و دَرک‌های آرسی هنگام بالارفتن در داخل آن قرار داده می‌شوند.

پاچه‌گیر: قسمتی است که در پایین تاج آرسی و در ادامه، جزء افقی بوده و موجب اتصال آرسی با دیوار می‌شود. اجزای دیگری مانند گل‌میخ و چفته‌ریزه و دستگیره نیز در بدنه و کارکرد آرسی نقش اساسی دارند.

آرسی‌ها از نظر طرز کار به دو دسته ساده و وزنه‌ای تقسیم می‌شوند. در آرسی‌های ساده، لنگه‌های آرسی سبک بوده و به راحتی با دست جابه‌جا می‌شوند. آرسی‌های بازار تبریز از همین نوع بوده و باز و بسته کردن آن به سادگی امکان‌پذیر است. در آرسی‌های وزنه‌ای، علاوه بر حالت کشویی که در آرسی‌های ساده وجود دارد، درون چهارچوب خالی است و در آن وزنه‌های سربی به وسیله ریسمانی که از روده گاو و گوسفند درست شده، به لنگه‌های آرسی متصل شده‌اند و بالا و پایین کشیدن لنگه‌ها را آسان کرده‌اند (Amrayi, 2009).

در روند ساخت آرسی از تکنیک‌های مختلف و متنوعی بهره گرفته شده که بسته به نوع آرسی و کم‌کار یا پرکار بودن آن متغیر است. در این راستا، ابتدا طرح و نقشه آرسی مدنظر ترسیم و اندازه و تناسب مناسب برای آن در محاسبه و در ادامه، چوب مرغوب و سالم انتخاب می‌شود. در شهر تبریز، به دلیل وفور و کیفیت در درجه اول چوب درخت گردو مورد استفاده بوده است. سپس، چوب مدنظر در مراحل مختلف فراوری و جهت ساخت چهارچوب از آن استفاده می‌شود. پس از ساخت چهارچوب، قطعات مختلف آرسی به وسیله اتصالات مختلف، از جمله میخ چوبی و اتصالات فلزی به چهارچوب وصل می‌شود. در ساخت آرسی، اتصالات از اهمیت بالایی برخوردارند و درستی اتصالات موجب افزایش کارایی آرسی می‌شود. اتصالات نشان داده شده در جدول ۱ از نمونه اتصالات مورد استفاده در قسمت‌های مختلف آرسی است.

روکوب‌ها و روی وادارها به صورت عمودی و بالا و پایین می‌روند. ستون‌های عمودی وادار در آرسی عنصری کمکی به جهت تحمل وزن سقف است..

شکل ۳. ساختار آرسی بازار تبریز (منبع: نگارندگان).

روکوب: چوبی است با ضخامت کم که بر دو طرف وادار به وسیله میخ‌های تزیینی کوبیده شده و شیاری را تشکیل داده و لنگه‌ها در داخل آن‌ها حرکت می‌کنند (Amrayi, 2009).

پاخور یا آستانه: قسمت افقی و تحتانی چهارچوب آرسی که در اتصال با زمین بوده و حداقل دارای ارتفاع حدود ده سانتی‌متر از زمین است.

لنگه یا دَرک: اجزای متحرک در قسمت پایین آرسی که ساده و تماماً چوبی یا ترکیبی از چوب و شیشه بوده‌اند. در این قسمت، در جهت رعایت اصل زیبایی از تزیینات مختلف چوبی، همچون قواره‌بری و اسلیمی‌بری و گره‌چینی با نقوش هندسی استفاده شده که بیشتر در حاشیه لنگه‌هاست. سطح فوقانی دَرک‌ها به دو شکل صاف و هلالی است. آرسی‌ها براساس تعداد لنگه‌ها که غالباً فرد هستند، به

تیمچه‌های اُرسی‌دار که ۶ مورد بودند، شناسایی و بررسی شدند و با اطلاعات مأخوذه از مصاحبه‌ها و منابع مکتوب و تحلیل‌های نگارندگان، براساس طرح و هندسه، جهت‌گیری در تیمچه‌ها، اندازه و پیمون و کاربرد آن‌ها دسته‌بندی شده است.

یافته‌های پژوهش

ویژگی اُرسی در تیمچه‌های بازار تبریز

اُرسی بخشی از ساختار تیمچه‌های مدنظر در بازار است که با اُرسی‌های استفاده‌شده در خانه‌ها متفاوت بوده و دارای نقش‌ونگار ساده‌تری هستند. لنگه‌های اُرسی‌های بازار وزن کمتری داشته و به راحتی با دست جابه‌جا می‌شوند. این اُرسی‌ها اغلب در طبقه دوم استفاده شده و دارای دو لایه هستند: لایه اول، لایه زیر کار بوده و شامل یک قاب چوبی و پوشش شیشه است و بهره‌گیری از نور و تهویه و ایجاد دید مناسب را فراهم می‌آورد؛ لایه دوم، لایه رویه کار است و از جنس چوب یا ترکیبی از چوب و شیشه بوده و علاوه بر ایجاد حریمیت و خصوصی‌سازی فضا، به عنوان عایق عمل می‌کند. بازار دارای ۲۲ تیمچه است که از میان آن‌ها ۶ تیمچه با عناوین تیمچه شعربافان کوچک، تیمچه شعربافان بزرگ، تیمچه حاج‌شیخ اول، تیمچه حاج‌شیخ دوم، تیمچه حاج‌شیخ سوم و تیمچه میرزاشفیع دارای اُرسی هستند.

اُرسی‌ها در شش تیمچه بررسی و در صورت تشابه ظاهری و کالبدی، تنها یک مورد از آن‌ها در جدول ۲ آمده است. در اینجا، اُرسی‌ها از لحاظ جهت جغرافیایی، شکل کتیبه، تعداد لنگه، ابعاد اُرسی مدنظر، پیمون استفاده‌شده در آن‌ها، تعداد و وضعیت فعلی و تغییرات کالبدی و ظاهری شامل تغییرات در نوع بازشو از بالا به پایین به شکل بازشو لولایی، تغییر در شکل ظاهری بالای تاج اُرسی و تغییرات بدنه شامل حذف لایه رویی اُرسی قید شده است. اتاقت پشت اُرسی‌ها بررسی و ابعاد حدودی آن با میانگین کمترین و بیشترین میزان در جدول ۲ نوشته شده که در اکثر موارد، اُرسی ابعاد یکسانی با ابعاد (ارتفاع و عرض) اتاق داشته است.

جدول ۱. انواع اتصالات چوبی (منبع: نگارندگان).

شکل اتصال	نام اتصال
	میخ چوبی و فاق و زبانه
	میخ چوبی
	فاق و زبانه دوبل
	نیم و نیم‌آورد
	فاق و زبانه ساده

روش بررسی

روش پژوهش حاضر توصیفی تحلیلی بوده و جهت انجام آن اطلاعات از شیوه میدانی (حضور در بازار و برداشت تیمچه‌ها و اُرسی‌های موجود در آن و عکاسی) و مصاحبه با کسبه قدیمی بازار و کارشناسان مربوطه (در جهت بررسی و تحلیل بازار تبریز) به دست آمده و اطلاعات نظری مربوطه از روش کتابخانه‌ای و مصاحبه جمع‌آوری شده است. در مسیر انجام پژوهش، نخست از بین ۲۲ تیمچه بازار تبریز،

جدول ۳. مشخصات و تغییرات اُرسی‌ها (منبع: نگارندگان).

ردیف	تیمچه	تصاویر	جبهه قرارگیری اُرسی	شکل کتیبه	تعداد لنگه	ابعاد اُرسی (متر)	ابعاد فضای کاربری پشت اُرسی	تعداد پیمون عرضی	تعداد تعداد	وضعیت فعلی اُرسی‌ها	تغییرات
۱	تیمچه حاج‌شیخ اول		شرقی غربی	فوس کلیل	۳	۲۵×۲۸	۲۷×۲۹	۱۵	۳	۲	۱
۲	تیمچه حاج‌شیخ دوم		شمالی جنوبی	فوس کلیل	۳	۲۴×۲۷	۲۷×۲۹	۱۵	۱۸	۱	۹
۳	تیمچه حاج‌شیخ دوم		شمالی جنوبی	فوس کلیل	۳	۲۷×۲۸	۳۳×۲۹	۱۶	۱۸	۱	۱۶
۴	تیمچه حاج‌شیخ دوم		شرقی غربی	فوس کلیل	۳	۲۵×۲۸	۳۳×۲۹	۱۸	۲	۱	۱

وضعیت فعلی آرسی ها	تعداد	تعداد پیمون	تعداد عرضی	تعداد پیمون عرضی	ابعاد فضای کاربری پشت آرسی	ابعاد آرسی (متر)	تعداد لنگه	شکل کتیبه	جهت قرارگیری آرسی	تصاویر	تیپچه	ردیف
تغییرات تاج بدنه بازشو	۱	۲	۱۵	۴۸×۳۰	۱۹×۲۸	۲۶۸×۲۸۲	۳	قوس کلیل	شرقی غربی		تیپچه حاج شیخ سوم	۵
	۱۰	۲	۱۵	۴۸×۳۰	۱۹×۲۸	۲۸۳×۲۹۴	۳	قوس کلیل	شمالی جنوبی			۶
	۱	۷	۲۷	۶۵×۱۸	۱۰×۱۶	۲۷۳×۲۰۲	۳	چنانگی	شمالی جنوبی		تیپچه میرزا اشرف	۷

وضعیت فعلی اُرسی ها	تعداد	ابعاد فضای کاربری	ابعاد اُرسی (متر)	تعداد	شکل	جبهه	تصاویر	تیمچه	ردیف
تغییرات	تعداد	پشت اُرسی	اُرسی (متر)	لنگه	کتیبه	قرارگیری اُرسی			
دست‌نخورده	عرضی	بیشینه	کمینه						
بندنه	تاج								
بازنشو									

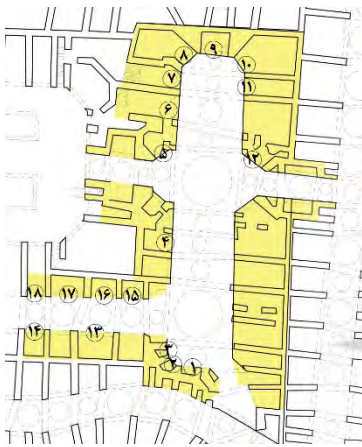
۳	۷	۱۰	۳۰ و ۲۷	۶۵×۱۸	۱۰×۱٫۶	۲٫۶۴×۳٫۱	۳	جناغی	شرفی غربی		۸		
۱	۶	۶	۲	۸	۱۷	۴٫۲×۳٫۹	۲٫۶×۱٫۷	۲٫۷۲×۳٫۴۸	۳	قوس کلیل	شمالی جنوبی	تیمچه شعورافان کوچک	۹

ردیف	تیمچه	تصاویر	جهت قرارگیری آرسی	شکل کتیبه	تعداد لنگه	ابعاد آرسی (متر)	ابعاد فضای کاربری پشت آرسی	تعداد پیمون عرضی	تعداد دست نخورده	وضعیت فعلی آرسی ها	تغییرات	تاج بدنه	بازشو
۱۰			شرقی غربی	قوس کلیل	۳	۲.۸×۲.۶	۴.۲×۳.۹ ۲.۶×۱.۷	۱۷	۳	۵	۷	۱	
۱۱			شرقی غربی	نیم دایره	۴	۲.۸×۳.۲	۴.۲×۳.۹ ۲.۶×۱.۷	۲۴	۱	۱		۱	
۱۲	تیمچه شعورافان بزرگ		شرقی غربی	قوس کلیل	۳	۲.۴۸×۲.۸	۵.۳×۳.۴ ۲.۸×۲.۸	۱۸	۸	۲	۲	۱	
۱۳			شرقی غربی	قوس کلیل	۴	۲.۸×۳.۲	۵.۳×۳.۴ ۲.۸×۲.۸	۲۴	۱	۱		۱	

فراوانی اُرسی‌ها در تیمچه‌های بازار تبریز

براساس تاریخ بازسازی دوباره بازار و وجه تسمیه و تاریخ ساخت تقریبی که به تیمچه نسبت داده یا در کتیبه ورودی آن‌ها ذکر شده است، تیمچه‌ها در دوره قاجار ساخته شده‌اند؛ در نتیجه، اُرسی‌های موجود نیز در دوره قاجار و هم‌زمان با تیمچه‌ها ساخته شده است. اُرسی‌ها بسته به ساختار تیمچه مدنظر دارای جهت شمالی جنوبی یا شرقی غربی بوده‌اند.

بسیاری از این اُرسی‌ها به دلیل عدم رسیدگی در طول زمان یا نداشتن کارایی مکان مدنظر فرسوده و برخی با درهای نامناسب جایگزین و تعدادی از آن‌ها مرمت شده‌اند. در ادامه، به واکاوی تعداد اُرسی‌های موجود در ۶ تیمچه پرداخته شده (شکل ۴-۹) و فراوانی اُرسی‌ها و تغییرات رخ داده آن‌ها در سه بخش تاج و بدنه و بازشو بررسی و در شکل ۱۰ ارائه شده است.

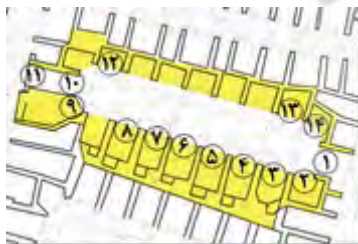
شکل ۶. جانمایی اُرسی در تیمچه میرزاشفیق (منبع: نگارندگان).

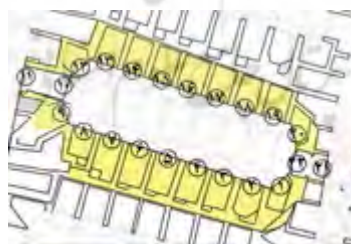
شکل ۵. جانمایی اُرسی در تیمچه شهربافان کوچک (منبع: نگارندگان).

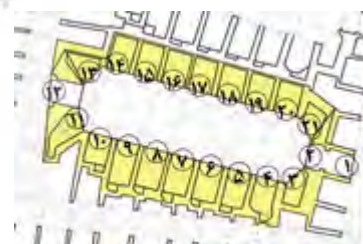
شکل ۴. جانمایی اُرسی در تیمچه شهربافان بزرگ (منبع: نگارندگان).

شکل ۹. جانمایی اُرسی در تیمچه حاج شیخ سوم (منبع: نگارندگان).

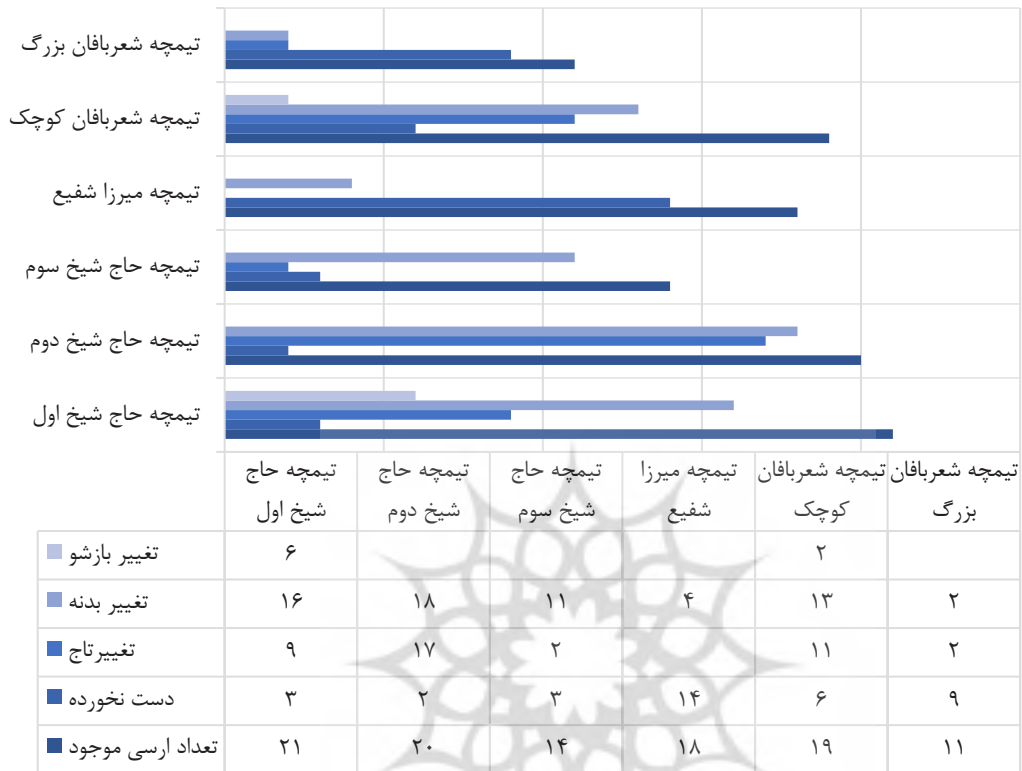

شکل ۸. جانمایی اُرسی در تیمچه حاج شیخ دوم (منبع: نگارندگان).

شکل ۷. جانمایی اُرسی در تیمچه حاج شیخ اول (منبع: نگارندگان).

بررسی تعداد و تغییرات اُرسی های موجود

شکل ۱۰. فراوانی اُرسی ها در تیمچه های بازار (منبع: نگارندگان).

طرح و هندسه در اُرسی

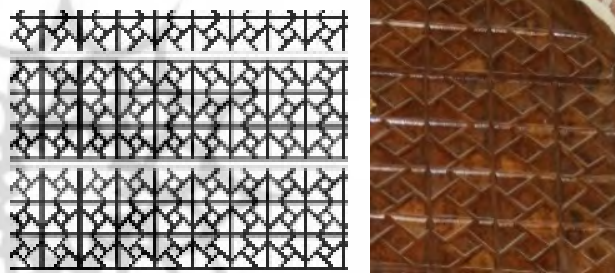
باتوجه به اندازه گیری های انجام شده در اُرسی های بازار تبریز، آن ها تناسب و پیمون مشخص داشته و شخص سازنده در جهت ایجاد توازن و یکدستی در ساختار تیمچه و تسریع در انجام کار، از یک نوع پیمون برای ساخت اُرسی ها استفاده کرده است. اُرسی ها به صورت بسیار ساده و بدون طرح با شبکه های مربع یا با شیشه خورهای بزرگ ساخته شده اند. آن ها خاصیت دولایه و عایق بودن خود را حفظ کرده اند و در طرح رویه آن ها نیز از تناسبات هندسی یکسان و ساده بهره گرفته شده است؛ مگر در پاره ای از موارد که از نظر اندازه و تزیینات رویه کار تفاوت اساسی در آن ها است؛ مانند اُرسی به کاررفته در تیمچه شعربافان بزرگ (شکل ۱۱ و ۱۲).

طرح و هندسه در انواع اُرسی متفاوت است و انواع طرح های هندسی و اسلیمی در آن ها مشاهده می شود. اُرسی در عمارت ها اصولاً دارای طرح و نقش پیچیده تری هستند و از نقش و نگارهای مختلفی در آن ها استفاده شده است. بیشتر اُرسی ها در یک عمارت و بنا اندازه های یکسانی داشته و با اختلاف عرض میان اتاق ها، عرض اُرسی ها ثابت مانده است. مطالعه درباره اُرسی و تنوع در ساختار و نقش و نگار آن در شهرها و مناطق گوناگون و بررسی اُرسی در بازار تبریز حاکی از آن است که اُرسی های بازار پیمون و تناسبات مختص به خود را داشته اند. پیمون ضابطه ای مانند مدول یا الگویی است که در گذشته جهت ایجاد نظم و هماهنگی و تناسبات لازم در معماری ایران از آن بهره می گرفتند.

شکل ۱۱. نمونه‌ای از پنجره‌های اُرسی موجود در تیمچه‌های بازار تبریز (منبع: نگارندگان).

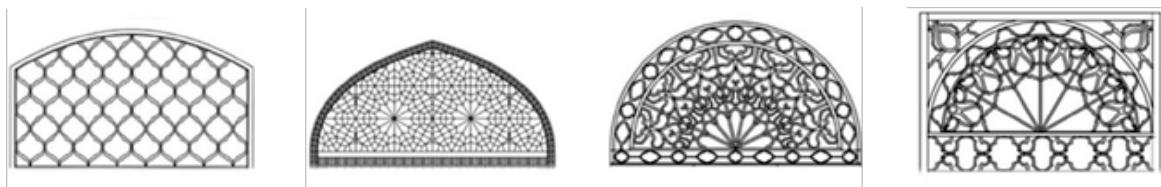
شکل ۱۲. طرح هندسی به‌کاررفته در اُرسی‌های بازار تبریز (منبع: نگارندگان)

فرم بدنه و کتیبه اُرسی

نیم‌بیضی و نیم‌دایره است (شکل ۱۴). کتیبه‌ها از لحاظ شکل از سقف تیمچه‌ها تبعیت می‌کنند و بدنه اُرسی‌ها در اندازه از ارتفاع و عرض اتاقک پشتشان پیروی می‌کنند و با توجه به عرضشان به سه‌لنگه و در موارد محدودی، به چهارلنگه تقسیم می‌شوند و همین امر موجب تمایز کتیبه اُرسی‌ها در تیمچه‌های متفاوت می‌شود.

اُرسی بسته به شکل کتیبه و تعداد لنگه‌های آن دارای شکل‌های متفاوتی است. در اُرسی‌های قاجار تبریز، چهار نوع کتیبه رویت می‌شود که فرم آن‌ها بی‌تأثیر از معماری ساختمان‌ها نیست. این کتیبه‌ها عبارت‌اند از: کتیبه صاف، کتیبه جناغی، کتیبه نیم‌دایره و کتیبه نیم‌بیضی (شکل ۱۳). کتیبه اُرسی‌ها در بازار در مقایسه با کتیبه در سایر مکان‌ها ساده‌تر و با توجه به معماری، هر تیمچه در سه نوع جناغی و

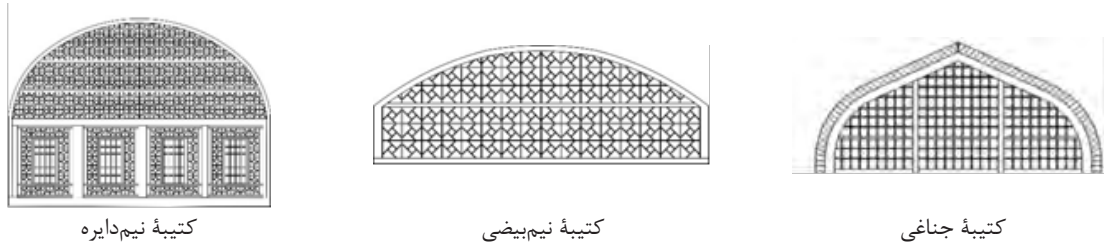
کتیبه با شکل صاف

کتیبه با شکل نیم‌دایره

کتیبه با شکل جناغی

کتیبه با شکل نیم‌بیضی

شکل ۱۳. شکل انواع کتیبه در اُرسی (Madhoshian Nejad & Askari Al-Mouti, 2016).

کتیبه نیم‌دایره

کتیبه نیم‌بیضی

کتیبه جناغی

شکل ۱۴. شکل انواع کتیبه در آرسی‌های بازار تبریز (منبع: نگارندگان).

نقش و رنگ در شیشه‌آرسی

ارزیابی‌های صورت‌گرفته، استفاده از رنگ در آرسی‌های تیمچه نامحسوس و کم و برخی از این آرسی‌ها دارای لنگه‌های دولایه است: لایه رویی کار در دو حالت چوبی و چوبی مشبک شیشه‌ای است که در آن‌ها از شیشه‌های بی‌رنگ و در پاره‌ای از موارد شیشه‌های رنگی با رنگ‌های قرمز، زرد، سبز و آبی و لایه زیرین اصولاً از شیشه‌های بی‌رنگ استفاده شده است (شکل ۱۵). مکان کاربری آرسی‌ها و ساخت آن‌ها در اواخر قاجار را می‌توانیم از علل کاربرد کمتر رنگ در این آرسی‌ها قلمداد کنیم.

از دیرباز نور و رنگ از جمله عناصر نقش‌آفرین در معماری ایران بوده و شیشه‌های رنگی از مصالح پرکاربرد به‌شمار می‌آیند و به‌گفته مرحوم پیرنیا، «شیشه‌های رنگی در ایران از زمان صفوی کار شده و در پنجره‌های مشبک به‌کار رفته است» (Pirnia, 2015). در زمان قاجار، استفاده از این شیشه‌ها به اوج رسید و جزو عناصر رایج و اصلی شد. رنگ‌هایی که در آرسی‌های قاجاری تبریز به‌چشم می‌خورد، عبارت‌اند از: قرمز، آبی، سبز، زرد و بی‌رنگ (سفید). طبق پژوهش مدهوشیان‌نژاد و عسکری‌الموتی، کاربرد رنگ از اوایل به اواخر قاجار کمتر و کم‌رنگ‌تر شده است. براساس

شکل ۱۵. نمونه‌هایی از استفاده شیشه در آرسی (منبع: نگارندگان)

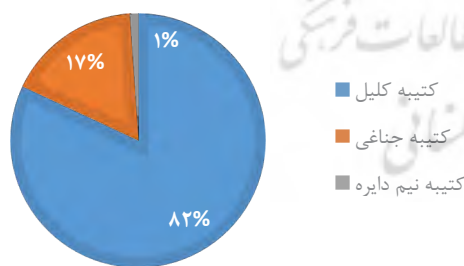
بحث

ازجمله پژوهش‌های مرتبط با آرسی می‌توان به مقاله شفیع‌پور (2006) با عنوان «آرسی در معماری سنتی ایران» اشاره کرد که کلیت آرسی و آرسی از دید جهانگردان را معرفی کرده است. شفیع‌پور دلایل و مزایای بهره‌گیری از آن‌ها را بیان و اشاراتی به خاصیت روان‌شناسی موجود در رنگ آرسی‌ها و تأثیر نوع گره‌چینی آن‌ها بر صوت عنوان کرده

در دسترسی مکانی و زمانی به آرسی‌های بازار محدودیت‌هایی وجود داشته و برخی از آرسی‌ها تخریب یا جایگزین یا دسترسی به محل قرارگیری از بین رفته است. پژوهش‌های متعددی در ارتباط با پنجره‌های آرسی صورت گرفته که هریک با زاویه دید و روش متفاوتی به بررسی ویژگی‌های کارکردی و ساختاری آرسی‌ها پرداخته‌اند.

تفاوت‌های هر دوره را بررسی کرده و در پایان این گونه نتیجه گرفته‌اند که آرسی‌ها از نظر کیفی و کمی از دوره اول به سوم سیر نزولی داشته‌اند. وحدت‌طلب و نیک‌مرام (2017) در مقاله «بررسی اهمیت، فراوانی و پراکنش رنگ قرمز در آرسی‌های خانه‌های تاریخی ایران، مورد پژوهشی: ۲۲ تاج آرسی‌های خانه‌های قاجاری تبریز» پس از توضیح مختصری در مورد آرسی و اجزا و ساختار آن و تأثیر رنگ و نور در معماری اسلامی، به بررسی ۲۲ تاج آرسی خانه‌های قاجاری تبریز پرداخته و به این نتیجه رسیده است که رنگ قرمز بیشترین فراوانی را در آرسی‌ها داشته و میزان حضور رنگ قرمز از سمت حاشیه آرسی به طرف نگین تاج منظم و ریتمیک و دارای سیر افزایشی، اما سایر رنگ‌های استفاده‌شده در آرسی فاقد این خصیصه هستند.

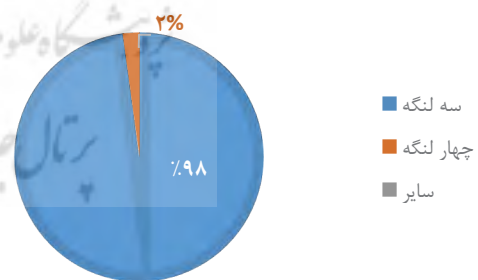
در این پژوهش‌ها، به آرسی و شاخصه‌های آن در شهرهای مختلف پرداخته شده است و کاوشی در زمینه آرسی‌ها در بازار تبریز و بررسی شاخصه‌ها و ساختار آن مشاهده نمی‌شود؛ اما این پژوهش به ریخت‌شناسی آرسی در تیمچه‌های بازار و تحلیل آن پرداخته تا با بررسی آرسی‌ها، به وجه اشتراک و تفاوت آن‌ها دست یافت.

شکل ۱۷. نوع کتیبه به کاررفته در بازشوها (منبع: نگارندگان).

۲- تطبیق این آرسی‌ها نشان می‌دهد که ۸۲ درصد آرسی‌ها دارای کتیبه کلیل و ۱۷ درصد دارای کتیبه جناغی و ۱ درصد دارای کتیبه دایره‌ای هستند. نوع این کتیبه و امدار نوع سقف بوده و تنها کتیبه دایره‌ای از نوع چهارلنگه و در سردر ورودی تیمچه قرار گرفته است (شکل ۱۷).

است. سپس، نقش هندسی آرسی‌ها و انواع آلت‌چینی در آن را مختصراً ذکر کرده و در نهایت، تاریخچه مختصری از آرسی در دوره‌های مختلف آورده است. قیابکلو (2008) در مقاله «بررسی تأثیر شیشه‌های رنگی بر میزان نور و انرژی عبوری در محدوده رنگی»، با انتخاب ۹ آرسی به عنوان نمونه نشان داده که استفاده از شیشه رنگی میزان انرژی عبوری از پنجره را کاهش داده و در واقع، راهکاری برای ورود بهینه تابش در مناطق گرم‌سیر است. زارعی (2013) در مقاله‌ای با عنوان «سنندج؛ شهر آرسی، بررسی روند شکل‌گیری و گسترش هنر آرسی‌سازی براساس نمونه‌های موجود» در ابتدا به کاوش درباره آرسی و طرح و ساختار آن و روش کار و نقش و کارکردشان در فضا پرداخته و در ادامه، پیشینه آرسی در سنندج را مورد مطالعه قرار داده و نحوه طراحی و ساخت آرسی و اجزا و نحوه کارکرد و نقش رنگ و شیشه در آن‌ها را بیان کرده است. مدهوشیان‌نژاد و عسکری‌الموتی (2016) در مقاله «تمایزهای کیفی و کمی در سیر تحول آرسی‌های قاجاری تبریز» به تقسیم آرسی‌های قاجاری شهر تبریز در سه دوره اولیه و میانی و پایانی دوره قاجار با عنوان دوره اول و دوم و سوم پرداخته و به فراوانی آرسی‌ها، طرح و نقش، شکل کلی، تکنیک ساخت و چگونگی اتصالات آن‌ها اشاره و

شکل ۱۶. تعداد لنگه در بازشوها (منبع: نگارندگان).

۱- در این بازشوها، ۹۸ درصد آرسی‌ها سه‌لنگه و ۲ درصد آن‌ها چهارلنگه است. آرسی‌های سه‌لنگه در سراسر تیمچه و آرسی‌های چهارلنگه فقط در قسمت سردر ورودی تیمچه قرار گرفته و کاربری‌ای فراتر از تجاری و بیتوته داشته است (شکل ۱۶).

بصری خوبی به وجود آورده است. تیمچه‌ها دارای روزن سقفی بوده‌اند و نور مورد نیاز داخلی در گذشته از همین روش تهیه می‌شده است (امروزه از جریان الکتریسیته جهت تأمین روشنایی تیمچه‌ها استفاده می‌شود)؛ ولی اغلب کتیبه‌ها بدون نورگیر طراحی شده و در برخی موارد نورگیرهایی نیز روی پاتاق است. این آرسی‌ها دارای لنگه‌های دوجداره بوده؛ به گونه‌ای که جداره زیرین نور و تهویه را فراهم آورده و لایه رویی موجب ایجاد حریم می‌شود و باتوجه به اقلیم شهر تبریز به عنوان عایق حرارتی و صوتی عمل و برودت هوا و صوت را کنترل می‌کند. لایه رویی کار در دو حالت چوبی و چوبی مشبک شیشه‌ای بوده که در حالت اول، لایه رویی تماماً از چوب همراه با نقوش هندسی بوده و در حالت دوم، در آن‌ها از شیشه‌های بی‌رنگ و در پاره‌ای از موارد شیشه‌های رنگی (قرمز، زرد، سبز و آبی) در ترکیب با چوب ساخته شده است. لایه زیرین آرسی اصولاً از شیشه‌های بی‌رنگ و در کمال سادگی ساخته شده و برخلاف آرسی‌های هم‌دوره در سایر کاربری‌ها که شیشه رنگی از مواد و مصالح اصلی آن‌ها بوده، رنگ در آرسی‌های بازار نامحسوس و کم استفاده شده است. آرسی‌ها معمولاً دارای لنگه‌های فرد و به صورت سه و پنج‌لنگه بوده؛ ولی در مواردی معدود تعداد لنگه‌ها زوج است. آرسی‌های بازار اغلب به صورت سه‌لنگه و چند مورد به صورت چهارلنگه است.

در پاسخ به پرسش دوم پژوهش، یعنی «وجه اشتراک آرسی‌ها از نظر ساختار در تیمچه‌ها کدام‌اند؟»، نتیجه به دست آمده بدین صورت است که آرسی‌ها در شش تیمچه از نظر ساختار در یک راستا؛ اما دارای تمایزاتی هستند؛ از جمله تفاوت در اندازه آرسی‌ها که به علت تغییر در اندازه تیمچه‌ها باتوجه به کاربری و موقعیتشان در بازار موجب تغییر در اندازه حجره‌ها و اتاقک بالای آن‌ها و در نهایت، اندازه آرسی‌ها شده است. تفاوت دیگر در شکل کتیبه و تاج آن بوده که به دلیل تفاوت شکل سقف در تیمچه‌ها و تبعیت آرسی‌ها از شکل سقف آن‌ها است و رویه چوبی با نقش‌ونگار متفاوت که به نظر می‌رسد بی‌ارتباط با دارایی صاحبان و

- ۳- تمامی پنجره‌ها یا به عبارت دیگر ۱۰۰ درصد آرسی‌ها به صورت گره‌چینی و نقوش هندسی کار شده و در آن‌ها نقوش گردان دیده نمی‌شود.
- ۴- تمام واگیره‌های به کار رفته در آرسی‌ها به صورت موازی و با استفاده از مدول مربع تکثیر شده‌اند و تکثیر شعاعی در آن‌ها دیده نمی‌شود.
- ۵- در مقایسه با آرسی‌های به کار رفته در سایر مکان‌ها، آرسی‌های بازار کم‌نقش‌ونگار و ساده‌تر بوده‌اند و در بین آرسی‌های بازار، باتوجه به وضعیت مالی مالکان تفاوت اندکی همچون به کار بردن شیشه رنگی در آرسی‌ها وجود دارد.
- ۶- نقش‌ونگار روی کتیبه و بدنه آرسی‌ها کاملاً هماهنگ و متناسب بوده و این موضوع نشان‌دهنده درایت سازنده آرسی‌هاست.

نتیجه‌گیری

باتوجه به گستردگی استفاده از آرسی در تیمچه‌ها، ساختار آرسی‌ها به گونه‌ای انتخاب شده است که سهولت بیشتر و زمان کمتری صرف ساخت آن‌ها شود؛ از این رو، نقش‌ونگار آرسی‌های بازار در مقایسه با آرسی در سایر مکان‌ها و کاربری‌ها کمتر است. پاسخ پرسش اول پژوهش، یعنی «جایگاه و موقعیت مکانی آرسی و ویژگی‌ها و شاخصه‌های ساختاری آن‌ها در تیمچه‌های بازار تبریز کدام‌اند؟»، این‌گونه برآورد می‌شود که آرسی‌ها در بازار جبهه‌گیری خاصی نداشته‌اند و جبهه‌گیری آرسی‌ها بر اساس طرح و پلان قرارگیری تیمچه‌ها بوده است. بنابراین، آرسی‌ها بر اساس تیمچه‌ها دارای جبهه‌گیری شمالی جنوبی یا شرقی غربی بوده‌اند.

آرسی‌های بازار در مقایسه با آرسی در سایر مکان‌ها و کاربری‌ها، مخصوصاً آرسی‌های عصر قاجار که دارای تنوع نقش‌ونگار بالایی بوده‌اند، نقش‌ونگار کمتر و ساده‌تری دارد. آرسی‌های بازار طرح‌های هندسی داشته یا به صورت ساده و شبکه‌های مربعی چوبی است. شکل کتیبه آرسی‌ها در تیمچه‌های بازار تبریز متأثر از معماری بازار و سقف است و در سه شکل نیم‌بیضی و جناغی و نیم‌دایره بوده که تناسب

دانشگاه هنر اسلامی تبریز به‌خاطر حمایت‌های بی‌دریغش سپاسگزاری می‌کنند.

منابع مالی

تمام منابع مالی این پژوهش توسط دانشگاه هنر اسلامی تبریز تأمین شده است.

تعارض منافع

تعارضی در منافع انتشار این مقاله، بین نویسندگان وجود ندارد.

شاغلان در تیمچه نبوده. آرسی‌ها در تیمچه‌های بازار از یک سو به‌سمت تیمچه‌ها و از سمت دیگر به اتاقکی هم‌اندازه با حجره پایین هستند. آرسی‌ها در عرض و ارتفاع از اندازه اتاقک پیروی کرده و ضخامت قابشان حدود پنج‌شش سانتی‌متر بوده است. در گذشته، این اتاق محل بیتوته و استراحت بوده و امروزه، به‌علت عدم‌اقامت باربران این مکان‌ها انبار شده یا به‌دلیل عدم‌دسترسی سهل و آسان، بی‌استفاده مانده است.

سپاسگزاری

مقاله حاضر برگرفته از طرح پژوهشی «واکاوی ساختار هندسی آرسی‌های بازار تبریز» است. نویسندگان مقاله از

References

- Adelzadeh, A. (2016). Social dimensions of bazaar in historical cities of Iran: The Tabriz bazaar. *The International Journal of Engineering Andof Engineering and Science (IJES)*, 5(5), 36-44.
- Ahour, I. (2011). The qualities of Tabriz historical bazaar in urban planning and the integration of its potentials into megamalls. *Journal of Geography and Regional Planning*, 4(4), 199-215.
- Alipour, N. (2011). A Study of Orsy Designs of Qajar Palaces in Tehran. *Negreh Scientific Research Quarterly*, 18(2), 5-22.
- Amrayi, M. (2009). *Orsi of facing windows*. Tehran: Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books (Semat).
- Chardin, J. (1956). *Chardin's travelogue*. Translated K. Sokhnour. Tehran: Amirkabir.
- Falahi, F., & Nezad Ebrahimi, A. (2018). Study and study of sash windows of Qajar houses in Tabriz (Case study of Constitutional House, Heidarzadeh House and Nikdel House). *Scientific-Technical Quarterly of the work*, 83, 42-68.
- Ghobadiani Balkhi, N. (2016). *Nasser Khosrow's travelogue*. Tehran: Book World.
- Haghshenas, M., & Ghiabkloo, Z. (2008). The study of the effect of colored glass on the amount of light and energy transmitted in the visible range. *Scientific-Research Journal of Color Science and Technology*, 2, 213-220.
- Hanachi, P., & Yadollahi, S. (2011). *Proceedings of the ICOMOS 17th General Assembly* (pp. 1028-1039). *Tabriz historical bazaar in the context of Change*. France: Paris.
- Ibn Battuta. (1995). *Ibn Battuta Travelogue*. Translated M. Movahed. Tehran: Agah.
- Lestering, G. (1958). *Historical Geography of the Eastern Caliphate*. Translated M. Erfan. Tehran: Book Translation and Publishing Company.
- Mahdoushiannejad, M., & Askari Al-Mouti, H. (2016). Qualitative and Quantitative Differences in the Evolution of Qajar Arts in Tabriz. *Fine Arts - Visual Arts*, 21(4), 77-84.
- Minorski, V. (1958). *History of Tabriz*. Translated A. Karang. Tehran: Tehran Bookstore.
- Moein, M. (2007). *Moein Culture*. Tehran: Zarrin Publications.

- Najafi, A., & Golchin, A. (2004). *Tabriz Bazaar in the Qajar period*. Tabriz: Altin.
- Nejad Ebrahimi, A., & Pour Rahimian, F., & Sahraei Loron, M. (2013). Impacts of Urban Passages on Formation of Iranian Bazaars: Case Study of the Historic Bazaar of Tabriz, *Archnet-IJAR*, 2, 7(7), 61-75.
- Parsi, F. (1993). Tabriz bazaar. *Athar Journal*, 10, 33-45.
- Pirnia, M. (2002). *Building Materials, Agenda, Lining, Amoud in Ancient Iranian Buildings*. Tehran: Cultural Heritage Organization (Research Institute).
- Pirnia, M. (2015). *Introduction to Iranian Islamic Architecture*. Tehran: Soroush Danesh.
- Shafiepour, A. (2006). Orsi in Traditional Iranian Architecture. *Art Quarterly*, 68(3), 164-183.
- Shahsavari, V. (2014). A study of the role and position of the ancient city of Tabriz and its market in written sources. *Art Research Quarterly*, 7(2), 127.
- Tavernier, J. (2004). *The Travelogue of the Tavern*. Translated H. Arbab Shirani. Tehran: Neilofoor.
- Vahdat Talab, M., & Nik Maram, A. (2017). The importance and distribution of red color in the chairs of historical houses in Iran: 22 crowns of chairs of Qajar houses in Tabriz, *Fine Arts - Architecture and Urban Planning*, 22(2), 87-97.
- Zarei, E. (2013). Sanandaj, Orsi city, a study of the process of formation and development of Orsi art based on existing samples. *Iranian Journal of Studies and Architecture*, 4(2), 109-130.

